

Leven, Werk, Studie

Het oefenen van aandacht als levensvorm binnen een kunstenaarspraktijk

Deel 1: Ontwikkeling, inzichten en verbindingen

Geschreven door Janneke van der Putten

Rotterdam, 2023

Inhoudsopgave

Inleiding

Ich lebe mein Leben pg. 3

Voorwoord pg. 4

Notitie van de redactie pg. 5

Cycli pg. 6

Dagelijks ritme pg. 6

Getijden pg. 7

Astronomie pg. 7

Be-teken-issen pg. 8

Gewoontekracht pg. 9

Vertrouwen door ervaring pg. 9

Ontwikkeling pg. 10

Kinship pg. 10

Response-ability pg. 11

Non-humans pg. 12

Standplaatsgebondenheid pg. 13

Achtergrond pg. 14

Terraforming pg. 15

Verhalen vertellen andere verhalen pg. 16

Sowing Worlds pg. 17

Emerging communities pg. 18

Dankwoord pg. 20

Nawoord pg. 21

Bronvermelding pg. 23

Referenties pg. 24

Contactgegevens pg. 26

Inleiding

Ich lebe mein Leben

*Ich lebe mein Leben in wachsenden
Ringem, die sich über die Dinge ziehn.
Ich werde den letzten vielleicht nicht
vollbringen, aber versuchen will ich
ihn.*

*Ich kreise um Gott, um den
uralten Turm, und ich kreise
jahrtausendlang;
und ich weiß noch nicht: bin ich ein
Falke, ein Sturm oder ein großer
Gesang*

– Rainer Maria Rilke

Rilke schreef dit gedicht op 20 september 1899, rondom de herfst equinox. Vandaag is de lente equinox. Ik ben niet in Berlijn, waar de dichter was, maar in een andere stad op het noordelijk halfrond: Rotterdam. En ik schrijf, net als Rilke, met de gedachte over mijn leven en de groeiende ringen die mijn leven vormen; over deze ringen, en het proberen zich over de dingen heen te richten. Het eindeloze omcirkelen, en rondom (veelal dezelfde) dingen te cirkelen.

Rilke schreef dit beroemde gedicht in zijn *Stundenbuch*, zijn reisboek – ofwel *Getijdenboek*, letterlijk vertaald het *Urenboek*. Hij schreef dit na twee indrukwekkende bezoeken aan Rusland. In de eerste strofe van het gedicht noemt hij de ‘wachsenden Ringen’. Deze groeiende ringen doen denken aan de jaarringen van een boom. De valk, de storm, en het groter gezang in de laatste twee strofes, kunnen worden geïnterpreteerd als fases in iemands leven, met elk andere eigenschappen en inzichten. Zoals de natuurlijke fenomenen in cyclische ritmes, terugkomend, of volgens de dynamiek van kosmische evenwichten, zo ontvouwt het leven zich voor ons mensen, dieren en andere wezens.

Voorwoord

Leven, Werk, Studie is een tekst dat voortkomt uit een reflectieperiode en theoretische verdieping dat ik voerde binnen het CrossYart (CY) programma van DordtYart Stichting, te Rotterdam. Dit traject was een zelfstandige studie onder begeleiding van Lyda Vollebregt en Conny Groenewegen. Ik wilde graag dat het synchroon liep met de seizoenen: startend in de winter, op de zonnewende van 21 december 2022, tot aan de lente equinox op 20 maart 2023. De afrondende presentatie was in het begin van de zomer. Tijdens de CY studie concentreerde ik mij erg op het lezen en vonden er minder externe activiteiten plaats: het was als een moment van schijnbare stilstand, wat bij de winter past. Zoals Conny het noemde, is de studie niet enkel het inhoudelijk verdiepen maar kan het als integraal deel van mijn kunstenaarspraktijk worden gezien. Als een ritueel, verbonden in tijd en ruimte. Voor mij geeft die verbondenheid hoop. Conny merkte op dat het ritueel in mijn werk als scharnierpunt tussen heden, verleden, tijd en ruimte gezien kan worden. Hoe verbind ik mij met het studiemateriaal, met het lezen, als zijnde een dagelijks terugkerende handeling?

Notitie van de redactie

We hebben ervoor gekozen om de tekst *Leven, Werk, Studie* van Janneke van der Putten in twee delen te publiceren. Het deel met de titel *Ontwikkeling, inzichten en verbindingen* vormt een informatieve, voedende laag voor de essentie van Janneke's praktijk, beschreven in het deel dat we *Dhrupad en kunst als levenswijze* hebben genoemd. De verbondenheid van de door Janneke beschreven ontwikkelingen, in wat je zou kunnen beschouwen als een cyclische wisselwerking, heeft ons doen besluiten om de lezer met deze opzet enig houvast te bieden zonder radicale ingrepen in de tekst zoals bedoeld door de schrijver. In beide delen reflecteert Janneke op haar praktijk via uitspraken van Donna Haraway haar boek *Staying with the Trouble, Making Kin in the Chthulucene* en via een interview afgenomen door mijzelf namens CrossYart.

– Conny Groenewegen (namens CY), juli 2023

Cycli

Cycli is mijn langlopend kunstzinnig onderzoek dat verdieping vond tijdens de CrossYart studie, gebaseerd op kennis uit de astronomie, antropologie, biologie, musicologie, kunstgeschiedenis, sociologie / politieke economie en filosofie. Er werd gelezen en geconverseerd over cycli in relatie tot de ruimte om ons heen, met name vanuit het perspectief van geluid, het menselijk lichaam, het landschap en geografie, en de hemellichamen zoals zon en maan.

Het cyclisch tijdsperspectief is hierbij een fundamenteel beginsel. De Andes cultuur vormt voor mij een referentie van hoe mensen relateerden tot het begrip 'tijd' op een fysieke en contemplatieve wijze. Hierbij werden rituelen gerealiseerd en architecturen gebouwd die de connectie tussen de kosmos en ons leven op aarde vierden. Ook zijn er hedendaagse (kunst)praktijken die een vorm van harmonie met onze omgeving als thema hebben, waarbij visuele krachten een rol kunnen spelen, maar vooral waar vitale energie wordt belicht. Door de huidige tijd proberen te begrijpen kunnen ook filosofische voorstellen gemaakt worden over respectvolle en circulaire perspectieven ten opzichte van ons bestaan en dat van andere vormen van leven op aarde. Een meer politiek en maatschappelijk perspectief is iets dat voor mij onderbelicht gebleven is. Ik verlangde meer te weten hoe mijn werk binnen de huidige tijd valt, een tijd waar, binnen mijn geurbaniseerde leefcontext, minder met de natuurelementen wordt geleefd. Toch sta ik hiermee in aanraking, al is het onbewust. Ik vind het belangrijk met primordiale elementen in connectie te blijven, zoals lichaam, stem, ademhaling, als existentiële basis waarin werk en leven samengaan. Hoe verhoudt dit zich tot de hedendaagse stedelijke samenleving waarin ik leef?

Daarbij zie ik mijn studie als dialoog met het CY team en de kunstenaars die ik interviewde: een kennisinstituut waar ervaringen gedeeld worden en kennis wordt overgedragen. Zoals Lyda zei, krijg ik dan ook een breder veld en bredere kijk om mij heen. Ik zie het zoals de tuin, waar alle planten samenkomen, en CY een bodem biedt waar alles op kan groeien.

Dagelijks ritme

De studie werd geïntegreerd in mijn dagelijkse kunstpraktijk en een cyclische gedachtegoed, in samenhang met mijn eetmomenten en met het zonlicht. Het bevatte twee sporen: het terugkijken en afsluiten van een lange werkperiode, en iets nieuws verkennen, ontginnen, voor de toekomstige richting van mijn werk. Door het ritme van iedere dag te volgen ontdekte ik ook hoe traag zulke processen gaan. Zoals mijn studio praktijk is opgedeeld, zo wilde ik deze structuur doorzetten tijdens de studie, als een spiegeling. In de ochtend was het eerste spoor, voor het onderhouden: tuinieren. Dit is een tijd om de beeldende kunst en geluidskunst te onderhouden met stem training en

andere expressieve elementen verder te ontwikkelen. Deze tijd van de dag is om bronnen waar ik al vertrouwd mee ben aandacht te geven, met name de connectie tussen oude primaire elementen zoals adem en stem, lichaam en landschap. Inhoudelijke inspiratiebronnen zijn de oude zon-vererende cultuur in de Andes en de oudste muziekstroming uit India, de Dhruvad. Vervolgens in de middag via CY verdiepte ik mij in nieuw terrein: wat ik het 'vliegen' noem. In de middag is het zonlicht nog sterk genoeg om te lezen zonder behulp van elektrisch licht. En als de zon onder gaat, doe ik geen lampen aan, en zit ik niet voor een scherm: ik ben dan in het (half)donker, met als eventuele licht bronnen de straatlantarens voor mijn ramen, brandende kaarsen en de maneschijn.

Getijden

De getijden zijn een mooi voorbeeld voor een dagelijks ritme en wederkeer van gebeurtenissen. Middels de zwaartekracht en aantrekkingskrachten van de maan, zon en aarde op elkaar, wordt de zee haar eb en vloed bepaald. Wetenschappelijk gezien zijn deze getijdenkrachten niet merkbaar in kleinere 'containers' of lichamen, zoals rivieren en meren, dieren en mensen. Daarom heeft een rivier ook geen eb en vloed. Dat de maan verbonden is met menselijke cycli zie ik nu meer als mystiek. In tegenstelling tot wat sommigen doen geloven is de menstruatie cyclus van vrouwenlichamen een cyclus dat een persoonlijk en uniek ritme heeft van gemiddeld (!) ongeveer 29 dagen. De 29 dagen die de maan erover doet om om de aarde te draaien is evenzo een cyclus als die van de zon. De zon heeft namelijk een cyclus van ongeveer 28-29 dagen om om diens eigen as te draaien. Bloedingen die samenvallen met de nieuwe en volle maan zijn net zo toevallig als de aantal geboortes bij de volle maan, of zoals astronoom Marc Buonomo zegt: "... zoals hoeveel auto's op de parkeerplaats van het ziekenhuis staan bij volle maan." ¹ De toename van licht in de nacht geeft evenwel meer energie aan het leven op aarde, en maakt dat veel wezens wel actiever zijn rondom de volle maannachten.

Astronomie

De vrouwelijke en mannelijke archetypen die worden toegeschreven aan de hemellichamen, en diens cycli, zijn meer culturele metaforen voor wat er zich op aarde bevindt. Tijdens mijn werkbezoek aan Mauritanië in oktober en november 2022 gaf Marc, die daar ook verbleef, mij uitleg over wat er volgens de astronomische wetenschap realiteit is. Ik kreeg het gevoel dat mijn voeten op aarde belandden en dat mij heel wat illusies dankbaar waren ontnomen.

Zo vroeg ik de nomade en dromedaris hoeder Nefa, waarmee ik een lange meerdaagse

¹ Tijdens een gesprek met Marc in november 2022 vertelde hij over een experiment waarbij de camerabeelden van de parkeerplaats van het ziekenhuis gebruikt werden om te tellen of er meer auto's op volle maan dan op een andere dag in de maand geparkeerd waren.

wandeltocht door de woestijn maakte, wat hij dacht van vallende sterren. “Ik kijk er gewoon naar”, was zijn antwoord. Ik hoopte eigenlijk dat Nefa iets over een bepaalde ster zou zeggen en hoe deze ons de weg in de grootste zandbak ter wereld zou leiden. De vertaler waarmee wij reisden, zei daarop dat ik iemand anders deze vraag moest stellen, iemand die ‘er vanaf weet’. Maar Nefa’s antwoord sprak mij aan. Het herinnerde mij eraan dat ik het beste zonder verwachtingen de dingen tegemoet kan gaan. Want waarom overal betekenissen in zoeken? Het kan zijn dat mijn vraag anders overkwam dan hoe ik het bedoeld had, of dat Nefa er niet zo direct over wilde spreken. Het ging mij er meer om om contact te maken, en op de één of andere manier uit te wisselen. Ik was er meer als een antropoloog. Een ander iemand in Mauritanië vertelde mij dat wanneer de mensen in hun cultuur een vallende ster zien, ze geloven dat iemand sterft, en ze daarom niet graag naar de sterren kijken. Ook werd mij verteld dat de nomaden juist de sterren gebruiken om zich te oriënteren, maar dat weinigen dit tegenwoordig nog doen of kunnen.

Be-teken-issen

Het zoeken naar be-teken-issen (in bijvoorbeeld natuurlijke fenomenen) kan iemand een gevoel van houvast en structuur geven in het leven. Er kan naar een vorm van begrip worden gezocht doordat het leven iemand bijvoorbeeld een onbe-grijpbare gebeurtenis laat ervaren. Dan kan iemand soms refuge zoeken in een religie. Ik moet denken aan een anekdote die mijn vader, Ed van der Putten, mij weleens vertelde over de Joodse Rabbijnen die God voor het tribunaal haalden, in Auschwitz. Ze hielden God verantwoordelijk voor de Tweede Wereld Oorlog en wat God hun volk had aangedaan. Na de rechtszaak gingen ze tot God bidden.² Ed vertelde mij ook over een kerk in Zeeland waar iedereen kan komen, en waar vragen gesteld kunnen worden: met één zekerheid dat er geen antwoord is – een soort ‘hutspot-religie’. En voor anderen is enig geloof weer nietszeggend, zeker na een ingrijpende omwenteling.

Ik sprak dit Pinksterweekend met mijn voormalige zangdocente Amelia Cuni, die sinds enige jaren niet meer kan zingen zoals vroeger, en rolstoel afhankelijk geworden is. Vroeger geloofde ze nooit dat één plus één twee maakte: “*I never believed that one plus one equals two.*”. Maar sinds haar ziekte is het totale onlogische geldend, het denken brengt haar niets: “*Thinking doesn’t bring me anything.*” Haar nieuwe som is: “*One plus one equals question mark.*”. We moesten er erg om lachen. Zij vindt dan ook alleen ‘antwoord’ in liefde, en in lachen. Ze kan nu heel goed en hartelijk, uitbundig lachen.

$$1 + 1 = ?$$

² Anekdote dat Ed van der Putten mij weleens verteld heeft na aanleiding van een interview dat hij gelezen heeft met Elie Wiesel, die Auschwitz overleefd heeft en in 1986 de Nobelprijs voor de Vrede ontving.

Gewoontekracht

Dat het denken voor sommigen, zoals Amelia aangaf, niets biedt, is volgens Ed een hoogstpersoonlijk voorbeeld: “Daar kan je weinig over zeggen. Maar er geldt wel een gewoontekracht.” De gewoontekracht is precies het woord dat miste in mijn vocabulaire. Het sluit aan op wat Amelia vertelde over hoe sommigen veilig leven: iets wat gezocht wordt in de dagelijkse routine. Volgende de Ayurvedische leer wordt aan iedere dag van de week en ieder seizoen een bepaald dieet voorgeschreven. “Even naar de hemel kijken om te weten wat we vanavond gaan koken”, grapte Werner Durand, Amelia's echtgenoot. In Amelia's keuken vond ik namelijk het boek *Ayurvedic Healing Cuisine, 200 Recipes for Healing, Balance and Longevity*. Deze is nota bene door Harish Johari geschreven, een leraar van kunstenaar en schrijver Louwrien Wijers. Louwrien had mij kortgeleden tijdens ons interview veel over hem verteld. Amelia kende hem ook uit haar tijd in India. Na mijn gesprek met Louwrien was ik begeistert hoe de Indiase Dhrupad zang, die ik van o.a. Amelia geleerd had, een vergelijkbaar leefritme volgt als Johari's leer. Daar wordt structuur gevonden in de praktische en dagelijkse leefwijzen, bijvoorbeeld met de zonsopgang als een belangrijk tijdstip in de dagindeling.

Vertrouwen door ervaring

Ik begreep door Amelia's opmerking over het ‘veilige’, dat mijn begrip over cyclische tijd en het cyclische een manier is om mijn leven houvast te geven, om een bepaalde ordening te vinden. Het is iets dat vanuit mijn perspectief klopt, maar verder eigenlijk een 'eigen baksel' is. De relaties en de betekenissen die ik maak en zie in parallelle acties, is een manier om harmonie te vinden in het leven. Het is goed om eigen illusies ook te voorzien, dat zij geen vaststaand concept worden, en niet verheerlijkt worden.

Toen ik koos om naar de kunstacademie te gaan, was de reden dat ik verlangde naar het potentieel om te creëren, waarin de eigen ontwikkeling de basis vormt. De levenslust en de *nieuws*-gierigheid dreef mij in alles wat ik deed, maar de aanbevelingen van enkele mensen (ouders en met name kunstvak docenten op de middelbare school) en stimuli van enkele gebeurtenissen (ontvangen waarderingen voor mijn tekentalent) waren de doorbrekende factoren voor mijn besluit. Niet de gierigheid naar *nieuws*, maar de wens het leven te ont-*dekken*. Het ging mij niet om ant-*woorden* te vinden op wat iets betekend, maar eerder om de ervaring. In de ervaring ontvouwt het leven zich.

Een paar mensen in het specifiek hebben mij geïnspireerd om te leren van de kracht van de ervaring. De relaties die ik met mensen aangeknoopt heb waren van belang in de ontwikkeling van mijn kunstenaarschap. Deze mensen en relaties gaven als zijnde mijn ‘sterren’ een leidraad. Dankzij hun steun groeide mijn vertrouwen als jonge kunstenaar.

Ontwikkeling

In de beginperiode van mijn ontwikkeling heb ik een handvol mensen om mij heen gehad die mij hebben gevolgd en begeleidt. Dit begon in de kinderjaren, dan de tienerjaren, en werd doorgezet tussen 2004 en 2008 als de eerste fase van deze beginperiode, tijdens mijn bachelorstudie. De tweede fase van 2009 t/m 2013 was een belangrijke overgang naar het zelfstandige beroep in samenhang met de masterstudie, waarin ik de stem ben gaan trainen in de Noord-Indiase Dhrupad stijl.

De periode waarin mijn praktijk zich in genesteld heeft is van 2014 t/m 2023. Dit werd gemarkeerd met het project *All Begins with A: inspired by the SUNRISE*, mijn kennismaking met Zuid-Amerika en toetreding tot Peruaans kunstenaarscollectief Aloardi, de samenwerking met klankkunstenaar, componist en muzikant Sajjra Xhrs Galarreta, ons duo-project *Invisible Architecture*, en mijn debut expositie *All Begins With A* in TENT, Rotterdam. Van 2019 t/m 2023 vindt een rijping, of verdieping, plaats. Nu is het begin juni 2023, en ik beschouw deze maanden als een afronding van deze periode. Dit werd 21 juni 2023 gemarkeerd met mijn solo album op vinyl: *JNNK*.

Kinship

Ik wil vooral de nadruk leggen op de vrouwen die mij geïnspireerd hebben, en hoe sociale banden hierbij gefundeerd werden. In het boek van Donna Haraway (D.H.), *Staying with the Trouble Making Kin in the Chthulucene*, las ik over het begrip 'kinship'. Toen ik in San Francisco studeerde aan de San Francisco Art Institute in 2008 ervoer ik iets wat als kinship beschouwd kan worden. Ik werd daar als studente opgenomen in het milieu van een oudere generatie gevestigde klankkunstenaars en musici, waaronder Pamela Z. Onlangs ontmoette ik haar tijdens het Rewire Festival in Den Haag, nadat we elkaar voor het laatst in 2008 hadden leren kennen. Zij, Donald Swearingen en Amy X waren onder anderen, samen met componist, filmmaker en curator Phill Niblock, de eersten waarbij ik ervoer dat de hiërarchie van student en gevestigde kunstenaar wegviel. Voor het eerst beleefde ik een open, inspirerende en sociale leefwereld met gelijkgestemden van andere leeftijden.

Later ontmoette ik andere personen die mij als 'kinship' familie zijn gaan zien, zoals beeldend kunstenaar Renate Hoffmann-Korth. Een moment die ik mij sterk herinner, is toen zij vanuit Duitsland naar mijn eindexamen op de Gerrit Rietveld Academie kwam, in juli 2009. Dit nadat we elkaar éénmaal hadden ontmoet, in februari 2009. Zij zou later mijn mentor worden en 'zielsmoeder'. Dat zij de moed had om naar Amsterdam te komen, op mijn uitnodiging in te gaan, was een vervolg op onze eerste inspirerende ontmoeting. Zij was aangemoedigd te komen door Phill, na aanleiding van een publicatie die ik haar had toegezonden. Het markeerde het begin van onze vertrouwensband en continu creatief

dialogoog, tot op de dag van vandaag. Ook Amy X kwam naar mijn eindexamen vanuit San Francisco – zij had haar reis naar Nederland zo gepland dat zij mijn expositie kon meemaken. We waren allemaal in mijn presentatie-ruimte, en Renate zei: “Dit is nu je nieuwe familie.” Of iets van: “Wij zijn nu je nieuwe familie.” Zij bedoelde, dat ik mij nu binnen een nieuwe kring vertrouwelingen bevond, een gekozen kring, een nieuwe familie. D.H. wijst hierbij op de verantwoordelijkheden die mensen nemen. Ik zie dat ‘making kin’ een inzet betekend waar men over langere levensperiodes loyaal aan blijft:

“Making kin as oddkin rather than, or at least in addition to, godkin and genealogical and biogenetic family troubles important matters, like to whom one is actually responsible.” (Haraway, 2016, p. 2)

Het ‘making kin’ van intermenselijke relaties ervaar ik behalve met Renate ook met Amelia en de in Weimar wonende celliste Christina Meissner. In een reflectief moment komen er vragen op, zoals: “Wat inspireert mij aan hen?”, en “Wat is de relatie met mijn werk?”; “Wat is de verbinding tussen Dhrupad en mijn werk?”; “Hoe leiden zij hun leven en hun werk?”; “Hoe leid ik mijn leven en mijn werk, in vergelijking tot hen?”.

Wat mij vooral aan Amelia, Christina en Renate inspireert is dat ze zich verdiept hebben in een bepaald medium en excelleren in hun beroep. Door het oefenen en trainen van hun technische en artistieke vaardigheden, hebben ze het beste uit henzelf gehaald. Het is bekend dat wanneer men herhaaldelijk dezelfde patronen oefent, het zenuwstelsel dit opslaat en de bewegingen en kennis deel worden van ons spiergeheugen. Wat mij daarnaast inspireert is dat ik hen als voorbeelden zie van hoe je als artieste je werk zou kunnen uitoefenen in deze maatschappij. Amelia en Christina hebben een duidelijke strategie hoe zij hun werk ook promoten door mensen te benaderen en tournees op te zetten. Renate heeft daarentegen meer een ‘spontane’ benadering en heeft via haar galerie contacten kunnen leggen; en natuurlijk via de omgang met mensen. Het lijkt wel of haar werkgelegenheden heel vloeiend kwamen, maar dat er ook geen economische druk was. Door iemand toevallig te ontmoeten, kwam van het ene het andere. Zo ontmoette ze Phill Niblock in New York City, die later een levensvriend werd, tijdens een periode van een atelieruil met een kunstenaar uit NY die in haar studio in Ratingen, nabij Düsseldorf, verbleef. Ik vind het verder heel belangrijk dat het mensen zijn die een gezonde levenswijze uitdragen, waarin voeding en rust deel zijn van de dagelijkse cyclus en werkpraktijk. Daarin is het levensgenot en het vieren en koken een belangrijk onderdeel.

Response-ability

Het thema van de cyclus gaat door verschillende disciplines heen. Daarbij hoort ook de levenscyclus, de dagelijkse praktijk, en de processuele cyclus van het maakproces. Het maakproces is niet altijd een individuele exercitie. Vaak is het maakproces in mijn werk een

gezamenlijk acteren, creëren en realiseren van een gebeurtenis, zoals ook een ritueel gevormd kan worden. Tijdens mijn workshops, zoals *Textile, Landscape and Voice* zijn er collectieve acties waarbij bijvoorbeeld de deelnemers een eindeloos lang draad vasthouden en langzaam om een meer heen lopen. Het draad verbindt hen, in afstand, en geeft hen ook de vrijheid in hun eigen ritme te lopen, te ademen. Het is een manier om de plek te vieren, maar ook om met elkaar te ervaren wat het is om samen te zijn, met onszelf, de ander, het water en alles wat ons omgeeft. Het begin wordt gemarkeerd door één voor één het draad op te pakken en rustig te lopen. Intuïtief synchroniseert ieders loop met diens eigen hartslag en ademhaling. Als instructie geef ik dat bij het uitademen men een klinker kan *tonen*, die de adem-tocht volgt. Na ruim 10 tot 20 meter wellicht, neemt de volgende persoon het draad ook op. Zo vormen we een lange ketting met mee-*vierend* draad tussen ons. We omcirkelen de plek, tekenen deze af met ons lopen. Éénmaal in al de jaren dat ik dit met groepen doe, stopte de deelnemer die voorop liep. Waarom? De persoon vroeg zich af waar we heen gingen, wat de bedoeling was. Het verbaasde me niet dat het precies die persoon was. De nodige energie in een groep, de overgave, is elementair. Als iemand twijfelt of een zekere achterdocht heeft rondom wat we gezamenlijk doen, werkt het niet. In mijn workshops, ofwel participatieve performances, kunnen we niet als enkeling acteren. Het vertrouwen in de groep en de situatie draagt het huidige heden. Zoals D.H. de Japanse animee figuur Nausicaä beschrijft, hebben persoonlijke verantwoordelijkheid (*‘response-ability’*) en acties consequenties op anderen.

“Unlike conventional heroes, Nausicaä accompanied by animals, is a girl child and healer, whose courage matures in thick connection with many others and many kinds of others.” (Haraway, 2016, p. 152)

Non-humans

In mijn project *All Begins with A: inspired by the SUNRISE* relateerde ik mijn werkproces voor het eerst sterk naar andere wezens toe. Ik richtte mijn acties naar de vogels, de bomen en het meer waaromheen ik iedere morgen wandelde, luisterde, opnames maakte, schreef en zong. Ik probeerde mijzelf op hen af te stemmen, op hun taal en aanwezigheid. Iedere dag wanneer ik mijn actie deed, in de buitenlucht, viel deze samen met de acties van deze wezens. Zij waren onderdeel van de performance. De gehele omgeving was present. Zoals Louwrien beaamde, kan kunst zonder andere mensen, als publiek of deelnemers, gemaakt en gepresenteerd worden.

Meerdere malen heb ik performances gedaan voor en met niet-mensen (*‘non-humans’*). Ik voelde mij nooit alleen, wetende dat er, zoals Renate zegt, ‘parallele acties’ plaatsvinden: in synchroniciteit met anderen op aarde, die niet op dezelfde locatie zijn. Maar ook zijn het acties, waarbij je met dat wat je omgeeft bent, en waarmee je kunt ‘praten’ zonder woorden, door je aanwezigheid, en leren af te stemmen op het moment. Een voorbeeld hiervan is de collectieve performance, als deel van mijn

project *Textile, Landscape and Voice* in Bogota, op Plaza Bolivar in 2019. Dit is een plek waar veel woede en geweld tegen de gevestigde orde maar ook tegen het volk plaatsgevonden heeft. Het is de plek waar de Colombiaanse machthebbers, de kerk en de staat, samenkomen, en waar alle demonstraties ook gecentraliseerd zijn en beginnen. Daarnaast is het op deze plek dat de kolonialisten de kathedraal hebben gebouwd, exact op een oude heilige plek waar de mensen hun zonneverering uitvoerden, een plek die als zonneklok gebruikt kan worden wegens de ligging ten opzichte van de berg. De berg, stilstaand, kan namelijk als meetinstrument dienen om de positie van de zon te observeren. Onze interventie op deze specifieke plek en op een specifiek moment van de dag en het jaar, was een ode aan het immaterieel erfgoed van de Colombiaanse geschiedenis, de huidige tijd en ieders eigen plek daarin. We hebben daar de rondgang met draad gedaan, zoals eerder beschreven, om vijf uur 's ochtends tijdens de september equinox, nog tijdens de schemering. De stad sliep nog, maar de vroege vogels waren al op pad. Het was een interventie waar we de transitie van nacht naar dag overbrugden, en het sluimerende, luider wordende geluidslandschap op het plein ervoeren.

Standplaatsgebondenheid

Deze performance op Plaza Bolivar is deel van een ontwikkeling binnen mijn praktijk waar ik de sociaal politieke en historische context van een plek meer kan zien, en dus aandacht kan geven. D.H. benadrukt het belang van het accepteren van ons erfgoed, en het daarmee leren omgaan:

“Compostists eagerly found out everything they could about experimental, intentional, utopian, dystopian, and revolutionary communities and movements across times and places. One of their great disappointments in these accounts was that so many started from the premises of starting over and beginning anew, instead of learning to inherit without denial and stay with the trouble of damaged worlds.” (Haraway, 2016, p. 150)

Sinds dat ik mij meer bewust geworden ben van de problematiek rondom politiek en economie van bijvoorbeeld eco-toerisme in de Peruaanse Amazone, sinds mijn reis aldaar met collectief Aloardi in januari 2015, begrijp ik dat een plek en diens inwoners een verhaal hebben die gehoord dient te worden. Hoe deel te zijn van een leerproces? D.H. haar collega Anna Tsing dringt er op aan om de kunsten van het leven op een beschadigde planeet, en iets zoals rijkdom, opnieuw uit te vinden:

“... learn practical healing rather than wholeness, and stitch together improbable collaborations without worrying overmuch about conventional ontological kinds.” (Haraway, 2016, p. 136)

Pas bij de eigen ervaring van de problematiek rondom ecologische uitbuiting, onderdrukking en discriminatie, door er zelf mee geconfronteerd te worden, en door

vriendschap te sluiten met mensen die hier over vertelden, ging ik mij meer geëngageerd voelen en mijn eigen positie, standplaatsgebondenheid, bevragen ³. Daaruit kwam een samenwerking met de vrouwen van de gemeenschap waar we met collectief Aloardi verbleven, waarbij zij mij hun borduurtechniek leerden. Waar het eerder impliciet aanwezig was, neem ik sindsdien, bij het verkennen een plek, de meer cognitieve onderzoekslaag aandachtiger waar. D.H. schrijft ook over hoe een land niet leeg is en altijd een verleden heeft:

“None of the Communities of Compost could imagine that they inhabited or moved to “empty land”. Such still powerful, destructive fictions of settler colonialism and religious revivalism, secular or not, were fiercely resisted. The Communities of Compost worked and played hard to understand how to inherit the layers upon layers of living and dying that infuse every place and every corridor. Unlike inhabitants in many other utopian movements, stories, or literatures in the history of the earth, the Children of Compost knew they could not deceive themselves that they could start from scratch. Precisely the opposite insight moved them; they asked and responded to the question of how to live in the ruins that were still inhabited, with ghosts and with the living too.” (Haraway, 2016, p. 138)

We moeten ons inzetten om de historische gelaagdheid van de plekken waar we zijn te respecteren, en ermee leren omgaan. Hierbij vind ik het belangrijk mijn leven en werk als een geheel te zien, dat het een integraal deel is van wie ik ben, door wat zich verwezenlijkt, door wat ik doe en uitdraag, wat er gerealiseerd wordt. Dit is niet alleen dat wat ik doe, maar ook dat wat ik niet doe. Daarbij is het belangrijk de functionele en conventionele categorisering te zien als formele strategie, maar niet als wezenlijk.

Achtergrond

Iemand's beroep is vaak één van de eerste categorieën waarmee men zichzelf introduceert. Dit heeft vaak te maken met een conventioneel belang dat aan status wordt gehecht. Ik had hier zelf last van, omdat ik tijdens mijn studieperiode nog niet zeker wist wat mijn richting zou zijn binnen de kunst, en ik behoefte had aan een specialisatie en ambacht. Het heeft lang geduurd voordat ik mezelf als vocaliste of zangeres zag. Ik dacht lang dat dit alleen mogelijk zou zijn wanneer ik het beroep al vanaf jonge leeftijd, of in ieder geval kort na mijn middelbare school, zou hebben aangevangen. Ik was 25 toen ik mijn toekomstige Dhrupad-zang leraressen, Amelia Cuni en Marianne Svašek, ontmoette in Amsterdam, in 2009. Dat was krap anderhalf

³ D.H. wijst hierop terwijl ze vertelt over haar eigen ‘blinde plek’: *“Marx understood all about how privileged positions block knowledge of the conditions of one’s privilege.”* (Haraway, 2016, p. 111)

jaar na mijn stage bij Maria Blaisse. Hierover sprak ik met Louwrien Wijers in april 2023, hoe ik hiertoe gekomen ben.

Janneke: “Ik heb de Dhrupad van 2009 tot ongeveer 2014 gestudeerd via privélessen, niet via het conservatorium. Het waren allemaal toeval momenten hoe ik daar terecht kwam.” **Louwrien:** “Hoe?” **Janneke:** “Nou het is een leuk verhaal. Ik was eerst bij Maria Blaisse, zij is ontwerpster.” **Louwrien:** “Oh die ken ik ja. Zie je daar haar boek? Niet daar, maar daar.” Louwrien wijst naar de vensterbank. **Janneke:** “Oh! Maria, ja, ik zie het. Ik ken haar boek niet. ...Ik was dus op de Rietveld en deed een stage bij Maria Blaisse. Ik vind het heel mooi hoe zij de natuur van de dingen volgt, het karakter van de dingen, om daar in mee te gaan... Die hele benadering sprak mij heel erg aan. Maar ja, tijdens.. Ik ben niet zo heel erg technisch zo van.. alle.. textiel, ontwerpen, was niet helemaal mijn ding. En toen kwam het er ook zo bij haar uit, tijdens de lunch. Omdat ik het wel heel leuk vind om de dingen te organiseren en in de ruimte te zijn, de lunch te maken... Dat ik eigenlijk altijd zangeres wilde worden. Dat ik met de stem...En toen zei ze: “Nou, hier is de microfoon.” En mijn moeder zong altijd. Ik kon alleen geen muziek als hoofdvak studeren, op mijn zestiende, omdat ik niet van solfège hield en ik wilde geen piano leren. Dus ik ging door met de beeldende kunsten, en begon na de middelbare school aan de kunstacademie... Maar eigenlijk... zingen was een vergeten droom. Ik wist niet eens dat het een droom was, eigenlijk. En toen deed ik die improvisatie bij Maria thuis. En toen dacht ik, ja dit is het gewoon. Vlak daarna ging ik naar San Francisco, op uitwisseling, een maand later, en daar heb ik allerlei dingen met stem gedaan. Heel veel dingen uitgetroefd. Omdat het daar heel... ja de mensen zijn daar heel aanmoedigend. Terwijl op de Rietveld ging het er vooral om dat je jezelf moest verantwoorden over wat je doet en waarom je het doet. Dus heel erg conceptueel. Terwijl ze in San Francisco heel erg meegingen, en enthousiast waren. Daar hoefde je niet alles van te voren al heel bewust te weten of rationeel uit te leggen.” **Louwrien:** “Goed zo.”

Terraforming

Deze achtergrond, en de band met Amelia, Christina en Renate, besprak ik ook met Conny tijdens onze eerste ontmoeting in de OBA, de openbare bibliotheek in Amsterdam, eind december. Ik kwam toen net terug van een bezoek aan Christina en Renate en had een tas vol potjes bij mij, die ik één voor één op tafel zette. Dit was een startpunt in ons dialoog. Christina had mij de startercultuur meegegeven voor gefermenteerde gemberdrank, azijn, kefir en kombucha, genoeg om er zelf mee aan de slag te gaan. In de loop van de maanden deelde ik de voortkomende dranken met Conny en het CY team. Het werd een praktijk waarbij het onderhouden van de micro-organismen en het maken van de dranken een cyclisch verloop had van telkens 5-6 dagen vernieuwing. Ik begon te overwinteren vergezeld door deze ‘actieve bacteriën’, zoals Christina en ik het graag noemen. Ik leerde van hen een voor mij totale nieuwe, groeiende kennis en de daarbij

behorende handelingen, namelijk het begrijpen van wat een fermentatieproces is en hoe deze te onderhouden, gedurende nu al bijna een half jaar. Het werken en in dialoog zijn met natuurlijke, organische materialen, de aarde en diens processen, is iets wat mij altijd al bezig hield, maar het vind nu een filosofische reflectie. Voeding en de kunstpraktijk worden geïntegreerd in een levenskunst. Lezend in D.H. haar boek schreef ik een aantal vragen op in de kantlijn: *“What germinal wisdom do we need? What situated wisdom do we need? What mortal wisdom do we need?”* ⁴ In D.H. in haar hoofdstuk ‘*Sowing Worlds*’ schrijft zij over ‘*terraforming*’ en het belang van het zaaien, het fermenteren, het aardse dat vorm krijgt. Tegelijkertijd ben ik met de praktijk hiervan bezig, in mijn keuken en huiskamer. Éénmaal explodeerde een fles fermenterende ginger ale. Een huisvulkaan uitbarsting. “Heerlijke dramatiek!” reageerde Christina, verontwaardigd van de kracht die deze ginger ale wel niet gehad moet hebben. Gelukkig was ik net een paar tellen in een andere kamer toen het gebeurde, anders had het nog bloedig kunnen aflopen. Mijn hoogpolige vloerbedekking heeft sindsdien een zoete hoek.

Verhalen vertellen andere verhalen

Conny kwam later weer terug op ons eerste gesprek met een aantal vragen over hoe ik het thema ‘cycli’ plaatsen kan. **Conny:** “Is er een cyclisch verloop aan te wijzen in jouw vriendschap / omgang / levensband met de vrouwen waar je over schrijft?” **Janneke:** “Dit jaar reflecteer ik op mijn beginperiode als kunstenaar, en op de cycli die ik leef en geleefd heb. Ik merk dat sommige banden met mensen ook een afsluiting vinden in de vorm waarin ze waren, dat ze hun cyclus voltooid hebben als het ware, en dat er regeneratieve nieuwe energie nodig is voor een nieuwe impuls en samenwerking. Het is de vraag of de afsluiting van een fase ook een einde betekend, waarschijnlijk blijft er een familie-band maar het moet wel gevoed worden, en de vraag is hoe wederzijds dit gevoed wordt. Ik ben mij altijd wel bewust van hoe menselijke relaties functioneren en hoe machtsverhoudingen of inspiraties werken. Ik denk dat vriendschappen altijd opnieuw aandacht vragen.

Mijn band met Amelia begon als studente en nu ben ik meer vriend-aan-huis. Het is wonderlijk hoe het leven zich kan keren en veranderingen in kan zetten, we zijn niet meer dan een oogwimper die zo op een wang kan vallen. Een mooie anekdote van Renate, die zij mij laatst vertelde toen ze een schilderij van haar liet zien: *“Valt de appel van de boom, of vliegt de appel?”* Het is de kunst om de val en de vlucht, beiden, te koesteren en hun potentieel te zien. Zo kan een lang verhaal beginnen met iets heel kleins. D.H. schrijft herhaaldelijk dat het ertoe doet welke verhalen we vertellen om andere verhalen mee te

⁴ “... we need a hardy, soiled kind of wisdom. (...) we need to reseed our souls and our home worlds in order to flourish. (...) We need not just reseed, but also reinoculating with all the fermenting, fomenting, and nutrient-fixing associates that seeds need to thrive.” (Haraway, 2016, p. 117)

vertellen. Er zijn verschillende manieren om iets te presenteren, om iets te duiden:

“But by listening, telling, and activating that particular story her way, she makes something that was absent present. She made an interesting, curious fuss without denouncing anybody. Therefore, another heritage emerges and makes claims on anyone listening, anyone attuned. It isn’t just philosophy that had to change; the mortal worlds shifts.” (Haraway, 2016, p. 131)

In deze tekst vertel ik mijn verhaal vanuit een autobiografische invalshoek, een verhaal dat begon in de studio van Maria Blaisse, eind 2007. Begin januari 2008 ging ik naar San Francisco. Daar kocht ik tijdens de pauze van het Other Minds festival een CD van John Cage’s *Song books* en *Microtonal Ragas*. In mijn gesprek met Louwrien vertelde ik dit verhaal: “Ik was toen erg veel met klankkunst en nieuwe muziek bezig, en was benieuwd naar deze publicatie van Cage met een zangeres, Amelia Cuni... En ik keek dus achter op dat hoesje en toen dacht ik “Oh! Zij woont in Berlijn, nou... Want mijn vader, die verzamelde Indiase muziek..... dus ik kende de Indiase muziek al vanuit huis. Dus het was helemaal niet vreemd voor mij, dat Indiase. Nou en toen kwam ik in Amsterdam terug. En toen ging ik naar het Indiase muziek festival, in februari 2009 denk ik, en tijdens een concert zat ik toevallig naast een vrouw, die eh.... nou ja in de pauze ging ik met haar praten, en haar echtgenoot, musicoloog Wim van der Meer. En hij zei: “Nou ja, volgende week komt Amelia hier; ik heb met haar gestudeerd in India.” Dus dat... via via zo... Dus een week later ontmoette ik haar. Ze gaf een lezing over de Cage’s Ragas op de Universiteit van Amsterdam, waar Wim werkte. En zo is het allemaal begonnen. En toen dacht ik, nou ik heb mijn leraar gevonden. Ik ga dus ...Ik ga dus in de stem, Indiase Dhrupad studeren. Het is dus een orale traditie. Je kunt gewoon beginnen. Je hoeft niet allemaal solfège te leren en eh...hoef niet van te voren te weten ... hoe en wat. En je begint met die ‘a’ te zingen... en zo kwam ik op een fijne manier, kon ik beginnen met een primordiale wijze van klank. Want je begint met ‘wat is klank’. En mijn andere docente, die woont in Barendrecht, dus het was toen heel makkelijk. Ik verhuisde toen naar Rotterdam, eind 2009, en zij woont gewoon naast Rotterdam: Marianne Svašek.

Amelia woont in Berlijn en ik heb nog altijd contact met haar. Heel bijzonder. En de (samenwerkings)partner van Amelia, Werner Durand, daar heb ik nu ook mee gewerkt, in het project *Voice-Skin* (2021). Hij is muzikant en componist, en maakt windinstrumenten. Werkt heel veel met microtonale muziek. Nu ben ik niet meer de studente maar is het ook gewoon familie; zijn we ook familie geworden.”

Sowing Worlds

Heel fijn in de begeleiding die Conny inbrengt tijdens deze reflecties is dat de gedachtes terugkomen naar een soort kern waaromheen gedraaid wordt. **Conny:** “Hoe is

het cyclische in de praktijk van de verschillende hedendaagse, vrouwelijke artiesten die je noemt?” **Janneke**: “Het cyclische in een praktijk kan vanuit verschillende perspectieven worden benoemd. De training en herhaaldelijke acties zijn er één van. Maar er is ook het aspect van biologisch ritme, zoals het waak-slaap ritme. Of van hoe cycli op zich gethematiseerd zijn in de werken zelf. Bij Renate is dat duidelijk, in hoe zij mij leerde na te denken over de cirkel. Hier kom ik zo op terug. Maar er zijn ook grotere cycli die ik interessant vind, zoals hoe generaties zich ontwikkelen binnen een familie en een mensen-leven.” Michael Lewis, een vriend van mij die gisteren tijdens de maandelijkse *Tiny Tuin Studio*⁵ avond aanwezig was, reciteerde zijn lievelingsgedicht *Het kind en ik* uit het hoofd, van Martinus Nijhoff. Dat gaat over het kind in jezelf. Hij vertelde hoe we altijd dat kind zijn, die foetus, die kleuter, die tiener: dat we alles wat we waren nog steeds in ons hebben.

Intrigerend vind ik hoe D.H. hoofdstuk zes ‘Sowing Worlds’ eindigt met “*Mutter, matter, mother.*” (Haraway, 2016, p. 125), nadat zij Le Guin citeerde, *The Author of Acacia Seeds*, over het mompelende, a-temporale, koude, de poëzie van de rotsen en de hoe lang geleden uitgesproken woorden door de aarde zelf, in de immense eenzaamheid, in de immensere gemeenschap, van ruimte. Het mompelende, altijd aanwezige van de aarde, is een metafoor van hoe een moeder kan voelen, als de bodem waaruit het leven ontstaat.

Wellicht omdat ik een vrouwenlichaam heb met een levens-scheppend potentieel, betrek ik de schijnbare a-temporaliteit van de aarde ook persoonlijk tot mijzelf. Ik vind het interessant te zien hoe eenieder met de mogelijkheid, of met de realiteit van het moeder-zijn omgaat in relatie tot hun kunstenaarschap. Het moeder-zijn of het moeder-worden, als een band met het aardse, het geborene laten ont-staan, het laten lopen. Hoe de aarde ieder jaar bloemen baart, hoe een kunstenaar een kunstwerk baart, het proces van de actie en het samen leren leven (ook met jezelf, je verleden en je toekomstige zelf), het doorgeven en omgaan met dat wat aan je doorgegeven is en met wat nog verteld en geconfronteerd zal worden.

Emerging communities

Ik sprak heel praktisch over het ouderschap met Amelia en Werner, Christina en Renate. Voor de één is het ouderschap een economische kwestie: “Dan zou ik driemaal moeten verdienen wat ik nu verdien, een bijbaan moeten nemen en dan heb ik geen tijd meer voor mijn werk.”. Of er zijn geen familieleden of huishoudelijke hulp die kunnen meehelpen. Voor de ander is het vanzelfsprekend dat kinderen bij het leven horen, maar wordt er wel gevraagd hoe het toentertijd mogelijk was te organiseren: “Ik

⁵ *Tiny Tuin Studio* is een open mic op iedere eerste maandag van de maand in projectruimte Attent te Rotterdam. Ik organiseer dit met drie bevriende burens en band-leden van Abla Xilas.

zou niet weten hoe ik het voor elkaar gekregen heb om twee kinderen op te voeden terwijl ik mijn werk voortzette. Dat zie ik nu echt niet voor me; de energie die daarvoor nodig is...”. “Mensen denken dat het een heel zwaar leven is met drie kinderen, maar men kan het dagelijkse leven koppelen aan handelingen uit de kunstenaarspraktijk.” Het kan ook heel natuurlijk en licht zijn, waar de kinderen en het leven met hen een vorm van creëren is. Ieder kind is heel anders en de ouder kan ook geconfronteerd worden: “Mammie we zijn een gewoon gezin, heel gewoon, hou eens op met je ‘Oooh’ en ‘Aaah’, – de verwondering en het geïnspireerd zijn over alles en nog wat.”

Ik ken maar weinig mensen die een goede relatie met hun ouder(s) hebben, zoals men zich zou willen wensen. Ed citeert soms Friedrich Nietzsche wanneer de zoveelste van mijn vrienden hier problemen mee hebben: “Als je geen goede vader hebt, moet je je er één aanschaffen.” Hij zegt dan: “Ze kunnen mij als vader kopen, één euro.” In de humor meent hij het ook. Men kán afstand nemen, en zich aan anderen binden. Hiervoor is denk ik wel veel moed nodig, om de herinneringen te overwinnen.

D.H. belicht het ouderschap als iets gemeenschappelijks, iets waar ik het mee eens ben; waar individuele beslissingen om een nieuwe baby te maken worden ontmoedigd, maar waar reproductieve vrijheid wordt gewaarborgd. Een nieuwe menselijke baby zou schaars moeten zijn om de toenemende wereldpopulatie te re-balanceren:

“...undoing the widespread destructive commitment to the still-conceived natural necessity of the tie between kin making and a treelike biogenetic reproductive genealogy became a key task for the Children of Compost. The decision to bring a new human infant into being is strongly structured to be a collective one for the emerging communities.” (Haraway, 2016, p. 139)

Dankwoord

Deze tekst komt voort uit een dialoog met mijn begeleidster Conny Groenewegen tijdens mijn studie bij CrossYart tussen december 2022 en mei 2023. Ik wil Conny speciaal danken voor de inspirerende en heldere gesprekken en feedback die ik heb mogen ontvangen tijdens de studieperiode. Tevens dank ik mijn partner Riccardo Santalucia die een vooruitziende blik had en mij Donna Haraway's *Staying with the Trouble, Making Kin in the Chthulucene* aanraadde, het boek dat ik tijdens de CrossYart periode las. Dank aan mijn vader Ed van der Putten voor ons gesprek in januari en in mei waarvan enkele referenties zijn opgenomen. Een deel van een interview met Louwrien Wijers, gevoerd op 25 april 2023, is ook ter aanvulling in deze tekst inbegrepen. Een dank ook aan Sabine Wandelt voor de introductie van het gedicht *Ich lebe mein Leben* van Rainer Maria Rilke, dat rond de jaarwisseling het nieuwe seizoen inhuldigde met inspirerende woorden over het cyclisch tijdsperspectief. Met hartelijke dank aan de steun van CrossYart, met name aan Lyda Vollebregt en Arie Jaap Warnaar voor het welkom en het mogelijk maken van dit traject.

– Janneke van der Putten, juni 2023

Nawoord

Voor mijn studieperiode bij CrossYart was ik benieuwd naar het ecofeminisme als context voor een moderne kijk op het thema ‘cycli’ en ter verbredende referentie voor mijn kunstpraktijk. Na aanleiding van het lezen van Donna J. Haraway’s boek *Staying with the Trouble, Making Kin in the Chthulucene*, schreef ik de tekst *Leven, Werk, Studie – Het oefenen van aandacht als levensvorm binnen een kunstenaarspraktijk*. Ik vouw een aantal gedachtes uit die mij inspireerden en reflecteer, zover als mogelijk, over mijn eigen gesitueerde positie. Dit doe ik vanuit het perspectief van mijn kunstpraktijk en opgedane ervaring in de afgelopen jaren samenwerkend met onder andere collega’s, instellingen en workshop deelnemers. Daarbij voeg ik ook gedachtes toe van mensen waar ik de afgelopen maanden mee gesproken heb tijdens mijn studie bij CY, Rotterdam, tussen december 2022 en juni 2023, waaronder hen die ik interviewde: Louwrien Wijers en Egon Hanfstingl, en Budhaditya Chattopadhyay. Teksten die daaruit voortkwamen zijn *Het Alledaagse in een Bezield Leven* en *Listening to Overcome*. Daarnaast heb ik een eerste reflectie in het engels geschreven: *Creativity and vitality as fundamentals for a better life*. Deze tekst is onafgewerkt.

Belangrijke en voor mij nieuwe begrippen zijn standplaatsgebondenheid (*‘positionality’*) en de engelse term voor het belang van woorden: *‘words matter’*, wat aspecten van taal, etymologie, terminologie en culturele codes omvat. Deze begrippen heb ik leren te begrijpen tijdens de cursus *Geschiedenis: Over het Nederlandse koloniale- en slavernijverleden in de verschillende werelddelen van ca. 1500 tot nu*. Dit was een cursus van een serie bijeenkomsten en lezingen door organisatie Gedeeld Verlegen, Gezamenlijke Toekomst in de centrale bibliotheek van Rotterdam. Ik volgde dit programma synchroon met het lezen van het boek.

In deze periode kwam mijn nieuwsgierigheid sterk naar voren en heb ik een beter begrip gekregen over nieuwe gedachten en informatie rondom sociaal politieke en historische thema’s en met name de dekoloniale samenleving en gender identiteit. Deze thema’s zijn overduidelijk actueel, in de samenleving en in de cultuur sector. Ook heb ik een beter begrip gekregen over termen die geworteld zijn in mijn kunstenaarschap, zoals: ‘tijd’, ‘luisteren’, ‘cyclisch’ en ‘land’. Ik verwacht dat de verdiepende periode met voornamelijk cognitieve informatie toevoer mijn kunstenaarspraktijk zal beïnvloeden. Het denken is een groot deel van hoe men de realiteit en de wereld ervaart. Omdat mijn bewustzijn over bepaalde thema’s groter geworden is, zal dit ook een inpakt hebben op mijn sensorieel georiënteerde werk.

Als vervolg op de studie begin ik een nieuwe werkfase, na het afronden van een decennium en het uitgeven van mijn solo debut album *JNNK* op vinyl, parallel aan CY.

Ik denk dat het inlezen en stilstaan rondom de thema's waar ik mee gewerkt hebt, een nodige reflectie was om nu voor te gaan in een nieuwe fase. Ik zal proberen de diepgang te vinden in het meer toegespitste werken op een enkel project. Tijdens de studie heb ik geleerd dat het lezen van één boek genoeg is om zich mee bezig te houden.

Tijdens een lang verblijf in de Alpen deze herfst wil ik deze ervaring koesteren terwijl ik een melodisch stemkunst project zal ontwikkelen. Ik heb veel drone georiënteerde klankkunst gemaakt, en zit nu in een transitie waar ik ook melodie, en wellicht tekst, kan gaan gebruiken. Ik ben benieuwd hoe het berglandschap de zang zal inspireren. Een vraag die ik aan de kantlijn schreef tijdens het lezen deze periode, pas ik hierop toe: "Hoe beïnvloed het landschap mij?"

– Janneke van der Putten, juli 2023

Bronvermelding

Haraway, D. (2016). *Staying with the Trouble, Making Kin in the Chthulucene*. Durham and London.

Rewire Festival (4 – 9 april 2023). Festival op verschillende locaties, Den Haag. <https://www.rewirefestival.nl/>

Rilke, R. M. (1899). *Ich lebe mein Leben*. Gedicht.

Referenties

Kunstprojecten

All Begins with A (2015). Solo expositie van Janneke van der Putten. TENT, Rotterdam. <https://www.tentrotterdam.nl/tentoonstelling/all-begins-with-a/>

All Begins with A: inspired by the SUNRISE (2014). Project door Janneke van der Putten. Centre international d'art et du paysage, Vassivière eiland, Frankrijk. <https://jannekevanderputten.nl/all-begins-with-a-inspired-by-the-sunrise/>

Textile, Landscape and Voice (2019). Workshop en performance door Janneke van der Putten. 45 Salon of Colombian Artists, Bogota. <https://jannekevanderputten.nl/textile-and-voice-in-the-landscape/>

Voice-Skin (2019 – 2021). Gecomponeerd door Werner Durand, Philemon Mukarno en Sajjra Xhrs Galarreta. Geïnterpreteerd in stem door Janneke van der Putten. <https://jannekevanderputten.nl/voice-skin/>

Lezingen

Dolphijn, R. *Meditations of a geometer: on cracks and wounds and becoming a target* (23 maart 2023). Lezing in Radius, Delft. <http://www.radius-cca.org/en/agenda/lecture-rick-dolphijn>

Gedeeld Verleden, Gezamenlijke Toekomst. *Geschiedenis: Over het Nederlandse koloniale en slavernijverleden in de verschillende werelddelen van ca. 1500 tot nu* (2023). Cursus in de Bibliotheek Rotterdam.

Literatuur

Johari, H. (2000). *Ayurvedic Healing Cuisine, 200 Recipes for Healing, Balance and Longevity* (2de editie). Inner Traditions Bear and Company.

Muziekpublicaties

Solo for Voice 58: 18 Microtonal Ragas (2007). CD. Gecomponeerd door John Cage. Interpretatie in stem door Amelia Cuni. Other Minds Records. <https://othermindsrecords.bandcamp.com/album/solo-for-voice-58-18-microtonal-ragas>

JNNK (2023). LP. Gecomponeerd en geïnterpreteerd door o.a. Janneke van der Putten. Aloardi label & Idraola. <https://aloardi.bandcamp.com/album/jnnk-2023>

Personen

Blaisse, Maria. <https://mariablaisse.com/>

Cuni, Amelia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Amelia_Cuni, http://www.ameliacuni.de/f_home.php?lang=1, <https://othermindsrecords.bandcamp.com/album/solo-for-voice-58-18-microtonal-ragas>"

Galarreta, Sajjra Xhrs. <https://chrsgalarretaprojects.bandcamp.com/>, <https://cielopresenteytotal.wordpress.com/>

Hoffmann-Korth, Renate. <https://www.rehoko.com/>

Meissner, Christina. <https://christina-meissner.de/>

Svašek, Marianne. <https://mariannesvasek.com/>, <https://mariannesvasek.bandcamp.com/album/marwa>"

Wijers, Louwrien & Hanfstingl, Egon. <https://www.louwrienwijers.nl/>

Contactgegevens

Janneke van der Putten

info@jannekevanderputten.nl

www.jannekevanderputten.nl